

Dejan Kosanovič

Prispevek Janka Travnna k našemu filmskemu zgodovinopisju

Pred nedavnim je minilo dvajset let od smrti ustanovitelja in prvega upravnika Slovenskega gledališkega muzeja Janka Travnna (1907—1962), vnetega preučevalca gledališke in kulturne preteklosti Slovenije, marljivega zbiralca podatkov in arhivskega gradiva, kar je v glavnem pomenilo začetek gledališke arhivistike na Slovenskem. K vsemu, kar je bilo povedano o Janku Travnnu in njegovem delu (v prispevku Bratka Krefta *Spomin na Janka Travnna*, Dokumenti SGFM, št. 38—39), je vsekakor treba dodati, da je bil tudi pionir sistematičnega preučevanja začetkov kinematografske dejavnosti v Jugoslaviji oziroma — če povemo natančneje — v Sloveniji.

Marljivo je zbiral zlasti gradivo o razvoju gledališča na Slovenskem v obdobju do leta 1918, ki ga je še posebej zanimalo, saj je bil njegov življenjski cilj — če se opremo na omenjeni članek Bratka Krefta — da bi napisal zgodovino slovenskega gledališča do leta 1918. Eden od pomembnih virov, ki jih je uporabljal, je bil dnevni tisk. Ko je obdeloval gradivo te vrste, je poleg tistega, kar je zadevalo gledališče, izločil tudi podatke o začetkih kinematografske dejavnosti v Sloveniji. Na podlagi tega gradiva je nastala pomembna študija *Pregled razvoja kinematografije pri Slovencih* — brez dvoma prvo delo te vrste, objavljeno v okviru historiografije jugoslovanskega filma, pomembno pionirsko dejanje, ki ga v času izida niso dojeli povsem v skladu z njegovim dejanskim pomenom, danes pa je že nekolikanj utonilo v pozabo.

Študija Janka Travnna *Pregled razvoja kinematografije pri Slovencih* je sestavljena iz uvoda in 18 poglavij, izhajala pa je v nadaljevanjih na takle način: uvod, 1., 2. in 3. poglavje v reviji *Filmski vestnik*, Ljubljana 1950 (v številkah 5—6, 7—8 in 9—10); poglavja 4, 5, 6, 7 in 8 so bila objavljena leta 1951 v reviji *Film*, Ljubljana (to je pravzaprav novo ime Filmskega vestnika), in sicer v številkah 1 (julij), 2 (avgust), 3 (september), 4—5 (oktober—november) in 6 (december), leta 1952 pa so v številkah 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7—8, 9, 10 in 11—12 iste revije izšla preostala poglavja. Film je bila popularna filmska revija, ki je objavljala prispevke o svetovni in domači kinematografiji ter številne fotografije tujih in domačih filmskih igralcev, fotose iz filmov in podobno. Travnova tehtna študija je za revijo te vrste polagoma postala breme. Od 2. številke letnika 1952 je revija izdajala posebno Prilogo za obde-

lavo strokovne problematike filmske umetnosti, v okviru katere je v nadaljevanjih objavljala Travnovo študijo, vendar je od 13. poglavja dalje (Film, št. 5, 1952) uredništvo pričelo krajšati izvirno besedilo zaradi pomanjkanja prostora v reviji (opomba redakcije v št. 11—12, 1952). To pa pomeni, da tudi objavljena študija *Pregled razvoja kinematografije pri Slovencih* ni Travnovo integralno besedilo, še zlasti kar zadeva zadnja poglavja — in gotovo je, da je rokopis, ki je verjetno ostal v Travnovi zapuščini, popolnejši in zategadelj zanimivejši za nadaljnje preučevanje. Dejansko se je Traven — s tem, ko se je kinematografija v Sloveniji razvijala in so kinematografske predstave postajale vse bolj priljubljene — soočal z zmeraj bolj obsežnim gradivom, ki ga je želel objaviti. To je povzročilo naraščanje števila podatkov v kasnejših poglavjih študije, kar je navedlo uredništvo Filma h krajšanju.

Traven se v svoji študiji ni omejil le na kinematograf in na filmske predstave, ampak je prikazal razvoj (reproduktivne) kinematografske dejavnosti na Slovenskem v zvezi z drugimi kulturnimi dejavnostmi. Njegova študija vključuje zanimive podatke o prikazovanju panoram in drugih podobnih oblik spektakla do leta 1896, o razvoju fotografije, o uporabi fonografa, poleg tega pa izčrpno poroča o splošnih kulturnih in političnih razmerah v Sloveniji do leta 1918. Študija — razumljivo — veliko govori tudi o gledališču in gledaliških razmerah v Sloveniji, v tem okviru pa pozorno spremlja in analizira razvoj odnosov med filmom in gledališčem. Podatki o gledaliških odzivih na novo obliko množične zabave, o konkurenci in sodelovanju, začetkih medsebojnih vplivov na področju izrabljanja spektakla so dragoceni elementi za oblikovanje celostne podobe ne le začetkov filmske dejavnosti v Sloveniji, marveč tudi kulturnih in družbenih razmer tistega časa. Posebej jasno je prikazana podoba razvoja predstavitvene dejavnosti na Slovenskem v obdobju odpiranja prvih stalnih kinematografov, konkurence med tujimi prikazovalci in prvimi slovenskimi filmskimi pionirji (Davorin Rovšek in drugi), njihovega entuziazma, vzponov in padcev.

Janko Traven se je s posebno pozornostjo lotil identificiranja filmov, ki so bili na programu zlasti v prvih letih kinematografskih predstav v Sloveniji — ob koncu 19. in v začetku 20. stol. Iz teksta je razvidno, da je vzporedno z obdelavo gradiva, ki ga je našel, pozorno preučeval tudi strokovno literaturo s področja splošne zgodovine filma. Za vsak pomembnejši podatek, ki ga navaja, je iskal in našel oporo v splošni zgodovini filma: če gre za filme bratov Lumière, na kratko pojasnjuje, kdaj in kako so nastali, kje v svetu so bili prikazani; če gre za kakšen pomembnejši film, kot je npr. *Kristusovo trpljenje*, skuša ugotoviti — na podlagi teksta, ki ga je našel v časopisu — za katero verzijo filma gre. Ta postopek Traven dosledno uporablja skozi vso študijo, tako da bralec na koncu ni seznanjen le z začetki kinematografije na območju Slovenije, marveč z začetki te dejavnosti na Slovenskem v okviru tedanjega razvoja kinematografije v svetu, zato lahko trdimo, da gre za primerjalno zgodovino začetkov kinematografske dejavnosti.

Travnova študija ima seveda, tako kot vsako pionirsko delo, določene pomanjkljivosti: navajanje virov podatkov je nedosledno, kar je glede na naravo revije, v kateri je bila študija objavljena, razumljivo. Kljub precejšnjemu trudu, ki ga je vložil v primerjalno spremljanje pojavov na področju filma, je čutiti pomanjkanje analognega poznavanja začetkov kinematografske

dejavnosti v sosednjih deželah (na Hrvaškem, v Istri, Avstriji, Italiji), zaradi česar je identifikacija številnih pojavov nepopolna in celo napačna. Toda ko govorimo o pomanjkljivostih, ne smemo pozabiti, da gre za leto 1950 — za obdobje, ko je bila znanost o zgodovini filma v svetovnih razmerah povsem nerazvita in ko v številnih deželah z bogato filmsko tradicijo niso poznali del, kakršno je bila Travnova študija.

Na začetku sem rekel, da Travnova študija v času izida ni bila ustrezno razumljena in ne ovrednotena v skladu z njenim resničnim pomenom. Zakaj? V okviru jugoslovanskega filmskega zgodovinopisja je bil Traven gotovo pred svojim časom. Preučevanje zgodovine filma je bilo tedaj pri nas šele v povojih (prvi domači tekst na to temo je objavil Josip Kirigin: *Film u svijetu i kod nas*, Zagreb 1950), z zgodovino jugoslovanske kinematografije pa se ni ukvarjal nihče, ker so bile vse oči uprte v prihodnost tedaj še mlade kinematografije nove Jugoslavije. Nikogar ni zanimalo, kakšni so bili začetki kinematografskih dejavnosti na naših tleh v onih pradavnih dneh, še pred prvo svetovno vojno. Zato je — kolikor mi je znano — Janko Traven poleg študije *Pregled razvoja kinematografije pri Slovencih*, ki je izšla v nadaljevanjih, objavil samo še en članek o zgodnji preteklosti filma: *Žive slike dolaze — prve bioskopske predstave u Ljubljani* — v reviji Film, Beograd, februarja 1951 (št. 10, str. 8). In od Travnovih časov do današnjih dni sta izšli samo še dve podobni knjigi z zbranim in sistematiziranim gradivom o preteklosti kinematografije v Jugoslaviji, ki sta — zanimivo — prav tako posvečeni obdobju do leta 1918: delo Duška Kečkemeta *Počeci kinematografije i filma u Dalmaciji*, Split 1969 (se pravi, 19 let po Travnovi študiji), in pred kratkim izdana knjiga Bose Slijepčevića *Kinematografija u Srbiji, Crnoj gori, Bosni i Hercegovini 1896—1918*, Beograd 1982 (torej polnih 30 let po Travnovi študiji).

Študija Janka Travnova *Pregled razvoja kinematografije pri Slovencih* pomeni po eni strani pionirsko dejanje, prvo pomembno delo te vrste v jugoslovanski filmski historiografiji — in tega nikakor ne kaže pozabiti. Čeprav se je Traven v prvi vrsti zanimal za gledališče, se je kot zbiralec gradiva in kot raziskovalec pojavil na sorodnem filmskem področju in tu zavzel pomembno mesto, saj je prvi dojel in zapazil, da je treba preučevati zgodnjo preteklost naše kinematografije — ne le zato, da bi zadovoljili naše zanimanje za film, marveč tudi zategadelj, ker gre za pomemben dejavnik našega kulturnega razvoja ob koncu preteklega in v začetku tega stoletja. Po drugi strani je Travnovo delo pomembno zato, ker je prvi pri nas začel zbirati, obdelovati, objavljati in komentirati gradivo o zgodnjih obdobjih kinematografije, pri čemer je upošteval nekatera temeljna načela znanstvenoraziskovalnega dela. To pa je počel skrbno, sistematično, pedantno — in tako smo dobili študijo, pri kateri mora začetni vsakdo, kdor se loteva preučevanja razvoja kinematografije v Sloveniji in Jugoslaviji.

Od izida *Pregleda razvoja kinematografije pri Slovencih* so minila tri desetletja, dve desetletji pa od prezgodnje smrti Janka Travnova. Medtem se je pri nas povečalo zanimanje za preučevanje preteklosti jugoslovanske kinematografije, začela se je razvijati znanost o zgodovini filma. Napočil je torej čas, da študijo Janka Travnova ponovno objavimo, tokrat v celoti, na podlagi izvrnega rokopisa, ob skrbni redakciji in z morebitnim minimalnim dopolnilom.

dotatnih komentarjev. To je treba storiti ne le zaradi upoštevanja Travnovega pionirskega dejanja, marveč tudi zato, ker takega dela nimamo, nove generacije ljubiteljev filma in filmske preteklosti pa ga potrebujejo.

L'apport de Janko Traven à l'historiographie du cinéma yougoslave

Janko Traven (1907—1962), fondateur du Musée du théâtre slovène, chercheur de l'histoire du théâtre slovène et initiateur de l'activité archivistique du théâtre slovène, réalisa un travail de pionnier dans le domaine de l'historiographie du cinéma slovène et yougoslave. Son étude »Un aperçu de l'évolution de la cinématographie chez les Slovènes« embrassant l'époque jusqu'au 1918 représente une vraie recherche en historiographie dans le domaine de la cinématographie en Yougoslavie. Dejan Kosanović essaie d'expliquer et d'établir l'importance de l'oeuvre de pionnier de Traven dans l'historiographie du cinéma yougoslave. Quoique Traven se soit occupé surtout de l'histoire de la cinématographie sur le territoire de la Slovénie, ses conclusions et surtout sa méthode scientifique dont il se servait dans son travail, sont d'une importance capitale pour l'historiographie du cinéma yougoslave complexe. D'autant plus encore, car aux temps où son ouvrage est paru (1950—2), la science de l'histoire du cinéma n'était qu'à ses premiers pas même dans les pays beaucoup plus développés du point de vue cinématographie.